

Suç, Ceza ve Cezaevinin Temel Mantığı ve Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme

Av. Yasin DIVRAK

ÖZGÜRCE Dergisi, S. 21 Ağustos 2026

<https://ozgurcedergi.com/?p=367>

Giriş

Suç ve ceza, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte yalnızca hukuki değil; aynı zamanda felsefi, siyasal ve sosyolojik boyutları bulunan kavramlardır. Toplumsal yaşamın düzen içerisinde sürdürülebilmesi, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve kamu düzeninin sağlanması amacıyla devletlere belirli ölçüde cezalandırma yetkisi tanınmıştır. Bununla birlikte devletin cezalandırma yetkisi mutlak ve sınırsız değildir. Modern hukuk devletlerinde bu yetki, anayasal ilkeler, insan hakları standartları ve hukukun üstünlüğü ilkesiyle sınırlandırılmıştır.

Ceza hukukunun temel amacı toplum düzenini sağlamak olmakla birlikte, bu amaca ulaşılırken insan onurunun korunması da vazgeçilmez bir ilkedir. Bu nedenledir ki suç ve ceza arasındaki ilişkiyi yalnızca yaptırım ekseninde değerlendirmek yeterli olmayıp aynı zamanda; ölçülülük, kanunilik, belirlilik, kusur sorumluluğu ve adil yargılanma ilkeleriyle birlikte ele alınmalıdır.

Suçun, cezanın ve cezaevinin temel mantığı nedir? Suç ve ceza neye göre tespit edilir ve meşruiyetini nereden alır? Suç ile ceza arasındaki uygunluk nasıl sağlanır? Sorularına verilecek cevaplar yalnızca ceza hukukunun sistematığını değil; devlet ile vatandaş arasındaki güç dengesinin nasıl kurulacağını da belirlemektedir. Günümüzde giderek güçlenen ve cezalandırmanın bu temel mantığının dışına çıkan popülist yaklaşımlar bu soruları sormayı kaçınılmaz kılmaktadır.

I. Suçun, Cezanın ve Cezaevinin Temel Mantığı

Suç kavramı, ceza hukukunun temelini oluşturan en önemli kavramlardan biridir. Bir davranışın suç olarak kabul edilmesi, yalnızca hukuki bir yaptırımın uygulanmasını değil; aynı zamanda devletin temel hak ve özgürlüklere yönelik en ağır müdahalelerinden biri olan cezalandırma yetkisinin meşruiyet kaynağını da oluşturmaktadır. Bu nedenle suç, devletin hoşlanmadığı her davranış değil; toplumun korunmaya değer hukuki menfaatlerine zarar veren veya zarar verme tehlikesi oluşturan ve kanun tarafından yaptırıma bağlanmış fiildir. Başka bir ifadeyle suç, bireysel ahlaka aykırılık değil, hukuk düzenine yönelik bir saldırdır. Modern hukukta suç, dinen hoş görülmeleyen günah kavramından ayrıldığı gibi, ahlaki açıdan kınanan davranışlardan da farklı olarak hukuk düzenini ihlal eden fiilleri ifade eder.

Ceza hukukunda suçun temel mantığı üç esas üzerine kuruludur. Bunlardan ilki yaşam hakkı, vücut bütünlüğü ve temel hak ve özgürlükler gibi hukuki değerlerin korunması, ikincisi toplumsal düzenin sağlanması, sonuncusu da hukuk güvenliğinin tesisidir. Bir yerde suç varsa, bunun karşılığı olarak bir cezanın bulunması da kaçınılmazdır. Bir eylemin yalnızca suç olarak tanımlanması yeterli olmayıp, bu fiilin karşılığı olan yaptırımın da belirlenmesi gerekir.

Cezalandırmanın temel mantığı; kişiye işlediği suçun karşılığının verilerek adaletin sağlanması, failin ve toplumdaki diğer kişilerin suç işlemekten caydırılması ve nihayetinde toplumsal dengenin yeniden tesis edilmesidir. Modern hukuk anlayışında ceza, suç işleyen kişiye acı çektirmeyi amaçlayan bir intikam aracı değildir. Cezanın temel amacı, hukuk düzenini yeniden tesis etmek ve suç nedeniyle bozulan toplumsal dengeyi onarmak olarak tanımlansa da günümüz toplumlarında suç ve ceza adaletinin tam anlamıyla sağlanabildiğini söylemek güçtür. Devlete karşı işlenen suçlarda ağır yaptırımlar uygulanırken, kişilere karşı işlenen suçlarda toplumun adalet beklentisini karşılayan cezaların her zaman verilemediği görülmektedir.

Cezanın amacı konusunda da değişik görüşler ileri sürülmektedir. Mutlak teoriler cezayı, işlenen fiilin hak edilmiş karşılığı olarak görmekte; Kant, insanın sırf başkalarını caydırmak amacıyla cezalandırılmayacağını, Hegel ise cezanın hukuk düzeninin inkârı olan suçun inkârını oluşturarak bozulan hukuk düzenini yeniden tesis ettiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımın en önemli katkısı, cezanın sınırını işlenen fiilin ağırlığıyla belirleyerek keyfiliği önlemesidir. Nispi teoriler ise cezanın geleceğe yönelik işlevini ön plana çıkarmakta; cezanın toplumdaki diğer bireyler üzerinde caydırıcı etki oluşturmasını ifade eden genel önleme ile failin yeniden suç işlemesinin önlenmesini ve topluma kazandırılmasını hedefleyen özel önleme bu başlık altında değerlendirilmektedir. Çağdaş ceza hukuku pratiğinde ise tek bir teoriye bağlanmak yerine, her yaklaşımın güçlü yönlerini bünyesinde barındıran karma sistemi benimsemiştir. Buna göre cezanın amacı; işlenen suç karşısında adaletin sağlanması, toplumun korunması, suç işlenmesinin önlenmesi ve failin yeniden topluma kazandırılmasıdır.

Günümüz cezalandırma araçlarının başında, suç işleyen kişinin belirli bir süre özgürlüğünden yoksun bırakılarak ceza infaz kurumunda tutulması gelmektedir. Geçmişte kısas ve bedel ödetme anlayışı hâkimken, bu yaklaşımın yerini failin yeniden topluma kazandırılması ve suç işlemesinin önlenmesi amacı almıştır. Çağdaş infaz sistemlerinde hükümlü, haklarından tamamen yoksun bırakılmış bir kişi olarak görülmez; mahkûmiyet kararı yalnızca hükümde belirtilen hak sınırlamalarını doğurur. İnsan onuru, sağlık hakkı, haberleşme hakkı, eğitim hakkı ve aile hayatına saygı gibi temel haklar, infaz sürecinde de korunması gereken değerler arasında yer almaktadır.

Ancak bu amaç doğrultusunda oluşturulan ceza infaz sisteminin, mağdurun ve toplumun adalet beklentisini ne ölçüde karşıladığı tartışmalı bir konudur. Özellikle cezaevlerinin faili ıslah ederek yeniden topluma kazandırma işlevini ne derece yerine getirdiği konusunda

ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Diğer yandan, doğası gereği özgür olması gereken insanın uzun süre kapalı bir ortamda tutulmasının insan onuru ve özgürlüğü bakımından doğurduğu sonuçlar da göz ardı edilmemelidir.

II. Suç ve Cezanın Tespiti ve Meşruiyet Kaynağı

Bir davranışın hangi durumda suç sayılacağı ve bu suça hangi cezanın verileceği sorusu, hukuk felsefesinin en temel sorularından biridir. “Suç nedir?”, “Hangi fiiller suç sayılmalıdır?” ve “Devletin insanları cezalandırma hakkı nereden gelmektedir?” soruları, yalnızca pozitif hukukla değil; hukuk felsefesi, siyaset felsefesi ve insan hakları teorisiyle de yakından ilişkilidir.

Modern hukuk devletlerinde bir davranışın suç sayılması, devletin keyfi tercihine bırakılmış değildir. Suç ve cezanın belirlenmesindeki ilk ve en temel ölçüt kanunilik ilkesidir. Bu ilkeye göre hiçbir fiil, işlendiği tarihte kanunda açıkça suç olarak düzenlenmemişse suç kabul edilemez ve hiç kimse kanunda öngörülmemiş bir ceza ile cezalandırılamaz. Ancak kanunilik tek başına yeterli değildir. Tarihte birçok otoriter rejim hukuka uygun şekilde kanun çıkarmış, fakat bu kanunlar temel hak ve özgürlüklere aykırı olmuştur. Bu nedenle hukuk devleti anlayışında suçun belirlenmesi yalnızca şekli anlamda kanuna değil, aynı zamanda anayasal değerlere de uygun olmalıdır.

Bir eylemin suç olarak tanımlanabilmesi için öncelikle korunmaya değer bir menfaatin varlığı gereklidir. Yaşam hakkı, kişi özgürlüğü, vücut bütünlüğü, malvarlığı, adaletin işleyişi ve anayasal düzen gibi değerler ceza hukukunun koruma alanına giren temel hukuki menfaatlerdir. Dolayısıyla bir davranışın suç sayılabilmesi için bu hukuki değerlerden birine ciddi şekilde zarar vermesi veya zarar verme tehlikesi oluşturması gerekir. Tüm bunların yanında ceza, kelime anlamıyla “son çare” veya “nihai ölçü” anlamına gelen ultima ratio ilkesi gereği başvurulması gereken en son araçtır. Bu ilke uyarınca, korunmaya değer görülen bir menfaatin diğer tüm hukuki ve idari tedbirlerle korunması mümkün ise cezalandırma yoluna gidilmemelidir.

Suç ve cezanın, özellikle devletin cezalandırma yetkisinin meşruiyeti ise ayrı bir sorundur. Bu sorunun cevabı hukuk tarihinde farklı teorilerle açıklanmıştır. Doğal hukuk anlayışına göre suç ve cezanın meşruiyeti insanın doğasından ve evrensel adalet düşüncesinden gelir. Devlet; yaşam hakkını, özgürlüğü, insan onurunu korumak için vardır. Bu nedenle devletin cezalandırma yetkisi de adaleti sağladığı ölçüde meşrudur. Adaletle aykırı kanunlar ise şeklen yürürlükte olsa bile gerçek anlamda meşru değildir.

Toplumsal sözleşme teorisine göre ise insanlar güvenlik karşılığında bazı özgürlüklerini devlete devretmişlerdir. Devletin cezalandırma yetkisi halktan alınmış bir kamu yetkisidir. Devlet bu yetkiyi kötüye kullanırsa meşruiyetini kaybetmeye başlar. Pozitivist görüşe göre ise suç ve cezanın kaynağı yürürlükteki hukuk kurallarıdır. Kanun varsa suç vardır; kanun yoksa suç da yoktur. Ancak bu görüş bugün terk edilmiş bir görüştür. Zira tarihte hukuka uygun biçimde çıkarılmış birçok kanun ağır insan hakları ihlallerine yol açmıştır.

Modern hukuk devletinde ise suç ve cezanın meşruiyeti tek bir teoriye dayanmamaktadır. Meşruiyet; Anayasa, temel hak ve özgürlükler, insan onuru, kanunilik, ölçülülük, hukuk devleti ve adil yargılanma güvenceleri ile birlikte değerlendirilmektedir. Yani devlet yalnızca güçlü olduğu için değil, hukuka bağlı olduğu için cezalandırabilir.

Bu nedenle çağdaş ceza hukukunda suçun meşruiyeti, korunmaya değer hukuki değerlerin varlığından; cezanın meşruiyeti ise devletin cezalandırma yetkisini kanunilik, hukuk devleti, insan hakları ve orantılılık ilkelerine bağlı kalarak kullanmasından kaynaklanır. Hukuk devletini otoriter rejimlerden ayıran temel özellik de budur: Devlet, cezalandırma gücünü sınırsız bir egemenlik yetkisi olarak değil, hukukun çizdiği sınırlar içinde kullanılan ve sürekli denetime açık bir kamu yetkisi olarak kullanır.

III. Ceza Sürelerinin ve Ceza Şeklinin Belirlenmesi

Cezanın belirlenmesinde de devletin uyması gereken temel ölçütler bulunmaktadır. Bu ölçütlerin başında, suç ile ceza arasında adil bir dengenin kurulması gelmektedir. Ceza süreleri ve ceza şekli, ilk bakışta kanun koyucunun takdir yetkisi içerisinde belirleniyor gibi görünse de bu yetki anayasal ilkelerle sınırlıdır. Kanun koyucu, ihlal edilen hukuki değerlerin önemini, fiilin toplum bakımından taşıdığı tehlikeyi ve öngörülen yaptırımın amaca elverişliliğini gözeterak her suç tipi için bir alt ve üst sınır belirlemektedir. Bununla birlikte, toplumun beklentileri, belirli suç tiplerinin yaygınlaşması, mevcut yaptırımların yetersiz kaldığı yönündeki değerlendirmeler veya devletin çeşitli reflekslerle yeni suç tipleri ihdas etmesi gibi nedenlerle zaman zaman suç ve ceza arasındaki adalet dengesinin bozulduğu görülmektedir.

Kanunda belirlenen sınırlar arasında somut cezanın tespiti ise yargılama makamına aittir. Hâkim; suçun işleniş biçimini, kullanılan araçları, suçun işlendiği zaman ve yeri, suç konusunun önem ve değerini, meydana gelen zarar veya tehlikenin ağırlığını, failin kast veya taksire dayalı kusurunun yoğunluğunu ve failin güttüğü amaç ve saiki göz önünde bulundurarak temel cezayı belirlemelidir. Bu ölçütlerin ortak paydası kusur ilkesidir. Kusur ilkesi, kişinin yalnızca kendi kusurlu davranışından dolayı sorumlu tutulabileceğini ifade eder ve cezalandırmanın ahlaki temelini oluşturur. Bunun doğal sonucu olarak ceza yalnızca işlenen fiile göre değil; failin kişisel özellikleri, suç sonrası davranışları ve yeniden suç işleme ihtimali gibi unsurlar da dikkate alınarak belirlenmektedir. Böylece aynı suç tipini işleyen iki kişi hakkında otomatik biçimde aynı yaptırımın uygulanması yerine, cezanın bireyselleştirilmesi yoluyla bireysel adaletin sağlanması amaçlanmaktadır.

Ceza şeklinin belirlenmesinde de aynı anlayış geçerlidir. Hapis cezası, cezalandırma araçlarından yalnızca biridir. Bunun yerine failin kişiliğine ve suçun ağırlığına göre adli para cezası, kamuya yararlı bir işte çalıştırma ve denetimli serbestlik gibi seçenek yaptırımlar da alternatif cezalandırma yöntemleri olarak ceza kanunlarında yerini almıştır.

Görüldüğü üzere ceza süresinin ve şeklinin belirlenmesi, toplumsal öfkenin şiddetine göre değil; fiilin ağırlığı, failin kusuru ve yaptırımın amaca elverişliliği ölçütlerine göre yürütülmesi gereken hukuki bir süreçtir.

IV. Suç ile Ceza Arasındaki Uygunluğun Sağlanması

Suç ile ceza arasındaki uygunluk, orantılılık ilkesi aracılığıyla sağlanmaktadır. Orantılılık ilkesi, işlenen fiilin ağırlığı ile uygulanan yaptırım arasında adil ve makul bir dengenin bulunmasını ifade eder. Devlet, suç işleyen kişiyi cezalandırırken kamu düzenini koruma amacıyla hareket etmekteyse de bu amaç, sınırsız bir cezalandırma yetkisinin varlığı anlamına gelmez. Ceza, suçun ağırlığını aşan bir baskı aracına dönüştüğünde adalet duygusunu güçlendirmek yerine hukuk düzenine olan güveni zedeleyebilir.

Orantılılık ilkesi, hukuk devleti ilkesinin bir gereği olan ölçülülük prensibinin ceza hukukundaki görünümüdür ve üç aşamalı bir değerlendirmeyi gerektirir. Öncelikle uygulanan yaptırım, ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli olmalıdır. İkinci olarak aynı amaca daha hafif bir araçla ulaşılması mümkünse ağır yaptırımlara başvurulmamalıdır. Son olarak kişinin temel haklarına verilen zarar ile elde edilmek istenen kamu yararı arasında makul bir denge bulunmalıdır.

Orantılılık, iki yönlü bir koruma sağlamaktadır. Bir taraftan kişilerin aşırı ve keyfi cezalandırılmasını engellemekte; diğer taraftan cezasızlık algısının oluşmasının önüne geçerek caydırıcılık işlevinin ortadan kalkmasını önlemektedir. Suç ile ceza arasındaki uygunluk, bu iki uç arasında kurulacak hassas dengede aranmalıdır. Bunun yanında uygunluğun sağlanması yalnızca maddi hukuka ilişkin bir mesele değildir. Çekişmeli yargılama, silahların eşitliği ve masumiyet karinesi gibi adil yargılanma güvenceleri ihlal edilerek verilen bir ceza, maddi olarak isabetli olsa bile hukuken meşruiyetini yitirmektedir. Failin kusurunun ve fiilin ağırlığının şüpheye yer bırakmayacak biçimde ispatlanması, orantılı bir ceza tayininin ön şartıdır. Nihayet uygunluk denetimi hükümle birlikte sona ermemekte; infaz aşamasında uygulanan tecrit, disiplin yaptırımı ve gözetim tedbirlerinin de ölçülü ve denetlenebilir olması gerekmektedir. Aksi hâlde infaz, cezanın ıslah amacından uzaklaşarak salt bir eziyete dönüşme tehlikesi taşımaktadır.

V. Cezalandırma Mantiğının Dışına Çıkış: Popülist Ceza Siyaseti

Buraya kadar ortaya konulan çerçeve, cezalandırmanın rasyonel, ölçülü ve hak temelli bir sistem olduğunu göstermektedir. Ne var ki son dönemde dünyada ve ülkemizde bu mantığın dışına çıkan güçlü bir eğilim gözlenmektedir. Ceza popülizmi olarak adlandırılan bu eğilim, suç politikasının kriminolojik veriler ve hukuki ilkeler yerine kamuoyunun anlık öfkesi, sosyal medya gündemi ve siyasal kazanç beklentisi üzerinden şekillendirilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşımda ceza hukuku, vatandaşları devlet karşısında koruyan bir güvence sistemi olmaktan çıkarak siyasal iletişim aracına dönüşmekte; ağır ceza vaadi, toplumsal sorunların gerçek nedenleriyle yüzleşmenin yerini almaktadır.

Bu eğilim ülkemizde de özellikle art arda çıkarılan yargı paketlerinde kendini göstermektedir. Son yıllarda yasalaşan ve gündeme gelen yargı paketleri büyük ölçüde “cezasızlık algısını ortadan kaldırma” söylemiyle gerekçelendirilmekte; kasten yaralamadan trafik suçlarına, silahla kutlamadan bilişim suçlarına kadar çok sayıda suç tipinde cezaların ve özellikle alt sınırların önemli ölçüde artırılması yoluna gidilmektedir. Kamuoyunu sarsan tekil olayların hemen ardından ilgili suç tipinde ceza artırımına gidilmesi ise âdeta yerleşik bir yasama refleksi hâline gelmiştir. Oysa suç oranlarındaki artışın ekonomik ve sosyolojik nedenleri ortada dururken yalnızca cezaların ağırlaştırılmasının suçla mücadelede beklenen sonucu doğurmadığı bilinmektedir. Sorunun kaynağını değil sonucunu hedef alan bu yaklaşım, devletin eğitim, sosyal politika ve önleyici kamu hizmetleri alanındaki sorumluluğunu ceza hukukuna havale etmekte; ultima ratio ilkesini tersine çevirerek ceza hukukunu ilk ve neredeyse tek araç hâline getirmektedir.

Bu eğilimin somut görünüşleri, ceza hukuku ilkelerle açıkça çatışmaktadır. Alt sınırların topluca yükseltilmesi, hâkimin cezayı bireyselleştirme imkânını daraltarak kusur ilkesini zayıflatmakta; farklı ağırlıktaki fiillerin benzer yaptırımlarla karşılanması sonucunu doğurarak orantılılığı bozmaktadır. İnfaz rejiminin suç tiplerine ve dönemsel tercihlere göre sürekli farklılaştırılması, aynı tarihte aynı suçu işleyip aynı cezayı alan iki hükümlüden birinin salıverilirken diğerrinin cezaevinde kalması gibi eşitlik ilkesiyle bağdaşmayan sonuçlar üretmekte ve infazı öngörülebilir bir hukuk alanı olmaktan çıkarmaktadır. Suça sürüklenen çocuklar olarak nitelenen yaşı küçüklerle ilgili son günlerdeki tartışmalar ve yapılması planlanan değişiklikler bahsi geçen popülist yaklaşımın tipik bir örneğidir.

Bunların yanında muğlak ve geniş yorumlanmaya elverişli yeni suç tiplerinin ihdas edilmesi belirlilik ilkesini aşındırmakta; kimi suç ve fail grupları için güvenceleri fiilen daraltan, kimileri içinse infaz kolaylıkları öngören seçici yaklaşımlar ise öğretilerde “düşman ceza hukuku” olarak adlandırılan ve hukuk devletiyle bağdaşmayan anlayışın izlerini taşımaktadır.

Popülist ceza siyasetinin asıl tehlikesi, tek tek düzenlemelerin isabetsizliğinden ibaret değildir. Asıl tehlike, cezalandırmanın meşruiyet zemininin değişmesidir. Ceza, hukuki değerlerin korunması amacıyla ölçülü biçimde başvurulmuş son çare olmaktan çıkıp toplumsal öfkenin tatminine ve siyasal mesaj vermeye yarayan sembolik bir araca dönüştüğünde, devletin cezalandırma yetkisi anayasal sınırlar içinde kullanılan bir kamu yetkisi olmaktan uzaklaşmaktadır. Bu durum yalnızca failin değil, toplumun bütün kesimlerinin hukuki güvenliğini tehdit etmektedir. Zira sınırlarından kurtulmuş bir cezalandırma gücünün yarın kime yöneleceğini öngörmek mümkün değildir.

Sonuç

Suç, ceza ve cezaevi kurumlarının teorik mantığı; hukuki değerlerin korunması, toplumsal düzenin sağlanması ve failin insan onuru korunarak yeniden topluma kazandırılmasıdır. Suç ve ceza, kanunilik ve belirlilik ilkeleri çerçevesinde, korunmaya değer bir hukuki

menfaatin varlığına ve ultima ratio ölçütüne göre tespit edilmekte; meşruiyetini devletin gücünden değil, bu gücün anayasal ilkeler ve insan haklarıyla sınırlandırılmış olmasından almaktadır. Ceza süreleri ve ceza şekli, toplumsal öfkenin şiddetine göre değil; fiilin ağırlığı, failin kusuru ve yaptırımın amaca elverişliliği ölçütlerine göre, bireyselleştirme esasıyla belirlenmektedir. Suç ile ceza arasındaki uygunluk ise elverişlilik, gereklilik ve orantılılık denetimiyle, adil yargılanma güvenceleriyle ve insan onuruna saygılı bir infaz rejimiyle sağlanmaktadır. Son dönemde güç kazanan popülist ceza siyaseti ise bu yapının temel taşlarını yerinden oynatmaktadır. Cezaların anlık tepkilerle sürekli ağırlaştırılması, infaz rejiminin öngörülemez biçimde farklılaştırılması ve ceza hukukunun her toplumsal soruna verilen ilk cevap hâline getirilmesi, kısa vadede kararlılık görüntüsü verse de uzun vadede ne suçu azaltmakta ne de toplumun adalet duygusunu onarmaktadır; aksine ceza adalet sisteminin meşruiyetini zayıflatmaktadır. Gerçek anlamda adil ve sürdürülebilir bir ceza adalet sistemi, daha ağır cezaların benimsenmesine değil; hukukun üstünlüğü, ölçülülük, kusur sorumluluğu, adil yargılanma güvenceleri ve yeniden topluma kazandırma anlayışının kararlılıkla korunmasına bağlıdır. Devleti otoriter yönetimlerden ayıran temel özellik, güçlü olması değil; sahip olduğu gücü hukukla sınırlandırmasıdır. Ceza hukukunun gerçek işlevi de yalnızca suçluyu cezalandırmak değil, aynı zamanda devletin cezalandırma yetkisinin keyfi kullanılmasını önlemektir.